

Tanulmány

Györfly Beáta

A PRO üres névmási elem jegyei az oroszban¹

The features of the empty pronominal category PRO in Russian

The empty pronominal category PRO was introduced in linguistics by Chomsky. Based on the research of English examples Chomsky concluded that PRO lacks case as it is always ungoverned. The study of Russian examples, however, provides a better ground for the examination of PRO's case features. Attempts for the characterization of the case features of PRO in Russian were made by Franks and Testelec. Comparing and contrasting their arguments the author comes to the conclusion that although PRO lacks case, it can transmit case features. The empty pronoun PRO was present in Old Russian as well. In chapter 4 the author tries to give an explanation for the dative subjects of dative absolute constructions.

0 Bevezető

Jelen dolgozat célja egy üres szintaktikai elem, a PRO névmás jellemzésének, grammatikai jegyeinek, valamint viselkedésének áttekintése az oroszban.

A PRO fogalmát Chomsky kormányzás- és kötéselméletében² vezeti be (Chomsky 1981). Ez az üres szintaktikai elem fennmaradt a kormányzás és kötéselméleten alapuló minimalizmusban is. A jelen tanulmány aktualitását az adja, hogy a PRO vizsgálata Chomskynál angol nyelvi példák elemzésére korlátozódott, másrészt pedig az első említés óta számos kutatás során az elem jellegét pontosították, bizonyos jegyeit kiterjesztették.

Dolgozatom elején rövid áttekintést adok Chomsky K&K elméletéről: bemutatom az üres elemek típusait, angol nyelvű példákon keresztül ismertetem az elmélet egyes moduljainak a PRO-ra vonatkozó állításait, elméleti kikötéseit. A második szerkezeti részben áttérek az orosz nyelv adatainak vizsgálatára. Felvázolom, milyen grammatikai jegyekkel rendelkezik a PRO Tyesztyelec és Franks elemzése alapján, valamint bemutatom, hogyan jelenik meg az orosz nyelv egyes szerkezeteiben. A tanulmány utolsó részében górcső alá veszem a PRO elem megjelenését az óorosz igeneves struktúrákban, rámutatva arra, hogy a PRO megléte diakrón szinten is bizonyítható. A PRO orosz nyelvi jellemzéséhez használt elméleti keret alkalmazása a történeti nyelvállapotra magyarázatot kínál az óorosz nyelv dativus absolutus szerkezeteinek használatára. A vizsgálatnak ez az utolsó része lehetőséget kínál a PRO-t érintő univerzális következtetések levonására.

¹ A téma kutatását az OTKA támogatja (K 68568).

² A továbbiakban K&K elmélet.

1 A K&K elmélet alaptételeinek ismertetése

Vizsgálatom elméleti keretét a kormányzás- és kötéselmélet szolgál. Az adott elmélet az angol terminológiában Government and Binding, valamint Principles and Parameters elméletként is szerepel. Chomsky korábbi, sztenderd elméletéhez³ hasonlóan ez a teória is a gondolkodás és a nyelvelsajátítás kapcsolatát vizsgálja. Mint azt a „principles and parameters” elnevezés is jelzi, elvekből, vagyis a nyelvekben univerzálisan fellelhető jegyekből, valamint paraméterekből, nyelvenként eltérő tulajdonságokból épül fel. A sztenderd elmélettől eltérően azonban már nem egy szabályrendszer létrehozása volt a cél, amely helyes nyelvi formákat generál, hanem annak bemutatása, hogy a szabályrendszer alkalmazásával létrejött nyelvi formák hogyan képezhetők le az univerzális grammatika (UG) elveiből az egyes nyelveknek megfelelő paraméterek beállításával (Chomsky & Lasnik 1995: 28). A kormányzás- és kötéselmélet a következő módon épül fel:

Szabályok rendszere:

Lexikon

Szintaxis

Kategoriális komponens

Transzformációs komponens

Fonetikai reprezentáció (PF)

Logikai reprezentáció (LF)

Elméletek rendszere:

Hatókör-értelmezés elve

Kormányzás

Theta-elmélet

Kötéselmélet

Esetelmélet

Kontrollelmélet

A K&K elmélet az univerzális grammatika két, egymással kölcsönhatásban álló alrendszerét különbözteti meg: a szabályrendszert (rule system), valamint az elvek rendszerét (system of principles). A szabályrendszer a lexikonból, a kategoriális és transzformációs komponens magában foglaló szintaxisból, valamint a fonetikai, illetve a logikai formából áll. A lexikon a lexikai elemek absztrakt morfo-fonológiai rendszere.

A lexikon és a kategoriális komponens alkotják a rendszer alapját, mivel ezek hozzák létre a mélyszerkezeti struktúrát. Az így létrejött szerkezeteket a Move α -mozgatási szabály helyezi a transzformációs komponensben a helyükre. Az így létrejött felszíni szerkezetek rendelkeznek fonetikai (PF) és logikai reprezentációval (LF).

Az elvi rendszer hat almodulból épül fel. A hatókör-értelmezés elve elhelyezkedési feltételeket állít a mozgatást megkívánó folyamatok elé. Az elmélet meghatározza, milyen távolra mozoghat egy szintaktikai elem mélyszerkezetbeli helyétől a felszíni szerkezetben. A kormányzáselmélet a fej és alárendeltjei közötti viszonyt határozza meg. A theta elmélet a tematikus szerepek kiosztásával foglalkozik. A kötéselmélet központjában az anaforák, névmások, nevek valamint antecedenseik kapcsolata áll. Az esetelmélet az absztrakt esetadás és annak

³ Standard Theory (Chomsky 1965).

morfológiai megnyilvánulása kérdését vizsgálja. A kontrollelmélet pedig az absztrakt pronominális elem (PRO) referenciális viszonyait tárja fel.

2 Üres elemek a nyelvészetben

Az üres kategóriák a nyelv számos szintjén: a hangtanban, morfológiában és a szintaxisban jelennek meg.⁴ Az üres elemek vizsgálata a nyelvészetben először Páñini i.e. V. században keletkezett szanszkrit nyelvtenéből ismert. A modern nyelvészetben Bally (1932/1955) és Bloomfield (1933) kutatásaiban szerepelnek ismét. Az üres elemek definíciója és kategorizálása modern nyelvészeti szótárakban is helyet kap. Ahmanova nyelvészeti szótárában (1969: 272) az üres elemeket úgy definiálja, hogy azok meghatározott nyelvi, szemiotikai funkciót töltenek be hangalak nélkül, azáltal, hogy szemben állnak ugyanazon paradigma fonetikailag kifejeződő tagjaival. Megkülönböztet üres artikulust (нулевой артикль), üres affixumot (нулевой аффикс), fonéma üres változatát (нулевой вариант фонемы), üres jelentést (нулевое значение), üres kategóriákat (нулевые категории), üres morfémát (нулевая морфема), váltakozás nulla fokát (нулевая степень чередования).

Az üres nyelvi egységek meghatározása során Ahmanovához hasonlóan Melcsuk is hangsúlyozza, hogy a „zéró” nem csupán valaminek a hiányát jelenti, hanem azt, hogy egy elem egy rendszerben valamiféle szemantikai, funkcionális oppozícióban van egy nem üres elemmel (Melcsuk 1995: 189). Melcsuk az üres elemek alábbi típusait különíti el: „zéró” fonéma (zero phoneme), „zéró” hang (zero sound), „zéró” toldalék (zero affix), „zéró” végződés (zero ending), „zéró” jel (zero sign), „zéró” névelő (zero article), „zéró” ige (zero verb), „zéró” predikátum (zero predicate), „zéró” alany (zero grammatical subject), „zéró” tárgy (zero grammatical object) (Melcsuk 1995: 188-89).

A szintaktikailag üres elemek vizsgálata rendelkezik bizonyos tradíciókkal az orosz nyelvészetben belül. Az orosz nyelv grammatikai sajátágaiból adódóan⁵ számos vizsgálat tárgyául szolgált például a személytelen mondatok fonetikailag nem kifejezett alánya.

Már az első orosz grammatikai monográfiák, mint például Lomonoszov *Труды по филологии* (1952) című munkája kitértek az alanytalan mondatok tanulmányozására. Ovszjanyiko-Kulikovszkij (1900) a múlt század elején tanulmányozta számos nyelvben az üres alanyú szerkezeteket, amelyeket két csoportra különített el, aszerint, hogy az alany fizikailag észlelhető-e bennük vagy sem.⁶

Az orosz mondattípusok felosztását, ezáltal – a formai és szemantikai értelemben vett – alanytalan mondatok klasszifikációját Sahmatov (1941/2001) alapozta meg. Az egytagú mondatokat a kéttagúak mintájára osztotta fel. A bennük fellelhető főtagot vagy az alanyhoz vagy az állítmányhoz közelíti. Az alanytalan mondatokat az «односоставные сказуемо-бесподлежащие предложения» elnevezés alatt tárgyalja. Két típusukat különíti el: az alanytalan mondatokat (бесподлежащие предложения), amelyekben rekonstruálható az alany, vagy

⁴ Morfológiai üres elem található az oroszban például a II. ragozási típushoz tartozó hímnemű főnevek alany- és tárgyesetében (дом-ø), bizonyos igék E/3. személyű múlt idejű alakjában (тек-ø), valamint a melléknevek és névmások egyes számú, hímnemű rövid alakjának formáiban (хорош-ø, отвергнут-ø) (Тыесзьелец 2001: 269).

⁵ Az orosz gazdag személyrag-rendszerének köszönhetően megenged nem explicit alanyos szerkezeteket: *Слезами горю не поможешь* (Novikov 2001: 625). Alanytalanként kezelik a nem nominativusi alanyal kifejezett struktúrákat is: *Мне случилось встречать такие цветы* (Novikov 2001: 627).

⁶ Ez a felosztás Chomsky kormányzás- és kötéselméletének tematikus és nem tematikus üres alany elkülönítése előfutárának is tekinthető.

van bennük valamilyen alanyszerű mondatrész (главный член которых или мог бы быть дополнен названием подлежащего или мог бы вызвать представление о субъекте в виде субстанции (1941/2001: 61), valamint a személytelen mondatokat (безличные предложения), amelyekben nem rekonstruálható az alany.

Az egytagú alanytalan mondatok Sahmatov-féle felosztását követik a modern szintaktikai monográfiák (Valgina 1973, Lekant 1974, Novikov 2001).⁷

2.1 Üres elemek a K&K elméletben

A generatív grammatika K&K nyelvelméletének egyik központi kérdéskörét alkotja az úgynevezett üres szintaktikai kategóriák tanulmányozása. Ezeknek a kategóriáknak bevezetését az elmélet két alapvető elve, a projekciós elv (projection principle) és a théta-elmélet írja elő. A projekciós elv szerint „azoknak a viszonyoknak, amelyek a mondat kiinduló szerkezetének teljességét és koherenciáját biztosították, a felszíni szerkezetben és a logikai formában is változatlanul kell maradniuk” (Kiefer 1992: 53). Ez az elv a gyakorlatban többek között azt jelenti, hogy minden mondatnak tartalmaznia kell alanyt a szintaktikai reprezentáció minden szintjén. Ennek az állapotnak fent kell állnia az alany jellegétől függetlenül, akár rendelkezik fonológiai tartalommal, akár nem.

A théta-kritérium kimondja, hogy a „régens szótári jellemzésében szereplő minden théta-szerepet ki kell osztani egy bővítménynek, valamint minden bővítmény egyetlen théta-szerepet kaphat (Tyesztyelec 2001: 591).

A K&K elméleten belül Chomsky (1981) az üres elemek három, a későbbiekben pedig négy típusát (Chomsky & Lasnik 1995: 41, Franks 1995: 288) különíti el: az operátornyomot, az NP-nyomot, a pro-t, valamint a PRO-t. Az üres elemek közös jellemzője, hogy rendelkeznek jelentéssel, grammatikai tartalommal, valamint szelektív jegyekkel, de nincs hangalakjuk, jelöljük.

Az egyes üres elemek elkülönítésére egy két értékből, [anaforikus] illetve [pronominális] jellegből álló rendszert feltételez. Egy [+anaforikus] jeggyel rendelkező kifejezés nem rendelkezik önálló referenciával, ezért csak az antecedensével együtt értelmezhető referenciálisan. Egy [+pronominális] jeggyel bíró kifejezést meghatároz az antecedense, de önmagában is rendelkezik referenciával. A két jegy viszonya alapján tehát a K&K elmélet az üres elemek alábbi négy altípusát különíti el:

⁷ Valgina és Novikov egytagúnak nevezik azokat a mondatokat, amelyek a kéttagúakkal ellentétben egyetlen tagból áll, amely megnevezi a tárgyat, jelenséget, állapotot és annak valósághoz való viszonyát (Valgina 1973: 147, Novikov 2001: 625). Valgina megjegyzi, hogy az egytagú mondatokat több szempontból lehet felosztani: létezik például a formális nyelvtani felosztás a főtag grammatikai jegyei alapján. (Ez alapján a felosztás alapján léteznek főnévi, igei és határozói mondatok.) A hagyományos felosztás logikai-szemantikai alapon működik (Определенно-, неопределенно-, обобщенно-личные и безличные (Valgina 1973: 148). Monográfiájában a két rendszert ötvözve, szemantikai-grammatikai alapon osztja fel az egytagú mondatokat határozott alanyúakra, határozatlan alanyúakra, általános alanyúakra, személytelenekre, főnévi igenevesekre, nominatívokra és birtokos esetűekre (Valgina 1973: 149). Ez utóbbi klasszifikációt találjuk Novikovnál is (Novikov 2001: 625-28).

Üres elem elnevezése	Jegyei	Szintaktikai viselkedése
<i>operátornyom</i>	<i>[- pronominális, - anaforikus]</i>	<i>referenciális kifejezés</i>
<i>NP – nyom</i>	<i>[- pronominális, + anaforikus]</i>	<i>anafora</i>
<i>Pro</i>	<i>[+ pronominális, - anaforikus]</i>	<i>névmási</i>
<i>PRO</i>	<i>[+ pronominális, + anaforikus]</i>	<i>névmási anafora</i>

(Chomsky & Lasnik 1995: 41, Franks 1995: 288)

A nyomokat az α -mozgatás hozza létre, és a kiemelt elem helyét foglalják el, amellyel koindexálva vannak. A nyomok argumentumpozícióban foglalnak helyet, ahol esetet is kapnak, melyet az antecedensük örököl.

(1) Who did John think [t would help herself]?⁸

A mondatban szereplő üres elem (t) operátornyom. Ez egy olyan üres kategória, amely valamely operátor – az adott példában a *who* kérdőoperátor – mozgatása során marad hátra, valamint amelyet az elmozgatott elem köt.

(2) He certainly [_{IP}has [_{VP} t compromised himself]].⁹

A fenti esetben NP-nyomot találunk. *He* a Spec-VP pozícióból eredeztethető, mivel a *compromised* ige alanyaként funkcionált. Innen lett kiemelve Spec-INFLP pozícióba, ahol a *has* alanya lett.¹⁰

A PRO és a pro tematikusan független üres névmások. A pro finit mondatok alanyaként jelenik meg. A nyelvek között eltérés figyelhető meg abból a szempontból, hogy van-e pro alanyuk. Ezt a jelenséget Rizzi (1982) pro-drop paraméternek nevezte. Azok a nyelvek tolerálják a pro-t, amelyek gazdag igei morfológiával rendelkeznek, így a hiányzó alany némely jegye rekonstruálható.¹¹

(3) про пишу тебе письмо.¹²

A PRO a ragozatlan igés szerkezetek fonetikailag üres névmási alanya.

(4) We would like [you to stay].

(5) We would like [PRO to stay].

(6) We don't want [anyone to upset them].

(7) We don't want [PRO to upset them].¹³

⁸ Chomsky 1985: 322. A példában szereplő zárójel a főnévi igenes tagmondat határait jelzi.

⁹ Chomsky 1985: 322.

¹⁰ A fenti meghatározásban VP igei kifejezést (olyan szerkezetet, amelynek feje egy ige), INFLP inflexiós frázist (olyan kifejezést, amelynek feje valamely finit segédige, vagy az angol főnévi igenév *to* partikulája) jelöl. A SPEC pozíció azon elemek helye, amelyek egy szerkezetben megelőzik a fejet.

¹¹ Ugyanakkor Franks (1995: 287) megjegyzi, hogy a pro a gyenge egyeztetési jegyekkel rendelkező kínaiban és a japánban is megjelenik.

¹² Valgina 1973: 147.

A fenti mondatpárok tagjai szerkezetüket tekintve azonosak. (4) és (6) expliciten kifejezett alanyt tartalmaz a főnévi igeneves tagmondatban, míg a mondatpárok második tagja, (5) és (7) látszólag nem tartalmaz az infinitívuszos tagmondatban alanyt. Az elmélet azonban feltételezi az angol főnévi igeneves mondatokban is egy láthatatlan alany meglétét, amelynek létét a szerkezeti hasonlóságon túl egyéb szintaktikai bizonyítékok (pl. visszaható anaforikus névmások használata) is alátámasztanak.

Arra a feltételezésre, hogy az alanytalannak vélt főnévi igeneves tagmondatok tartalmaznak PRO alanyt, az angolban a visszaható névmások, valamint az állítmányi névszók viselkedése szolgál bizonyítékkal. A visszaható névmások megkövetelik egy antecedens meglétét az őket tartalmazó tagmondatban.

(8) They want [John to help himself].¹⁴

(9) *They want [John to help themselves].¹⁵

A (8) mondat nyelvtanilag helyes, mivel a visszaható névmás antecedense, *John*, azonos tagmondatban szerepel a visszaható névmással. A (9) mondat azonban helytelen, hiszen a *themselves* visszaható névmás antecedense, *they*, a tagmondaton kívül helyezkedik el. Ezek alapján a következő mondat nyelvtanilag csak akkor helyes, ha feltételezzük, hogy a *himself* névmásnak van antecedense az őt tartalmazó tagmondaton belül. Ez akkor teljesül, ha feltételezzük egy PRO alany meglétét a tagmondatban, amely *himself* antecedenséül szolgál, és amelyet a főmondat alanya, *John* kontrollál, vagyis koreferenciális vele.

További érvet szolgáltatnak a PRO megléte mellett a segédigék (*be, become, remain*) mellett álló összetett állítmányi névszók (*predicate nominals*).¹⁶ Ezeknek a főneveknek egyezniük kell tagmondatuk alanyával.

(10) They want [their son to become *a millionaire / *millionaires*].

(11) He wants [his sons to become **a millionaire / millionaires*].¹⁷

A fentiek értelmében a tagmondaton belüli egyeztetés elve csak akkor teljesül, ha feltételezzük egy PRO alany meglétét a tagmondatban:

(12) They want [PRO to become *millionaires / *a millionaire*].

(13) He wants [PRO to become **millionaires / a millionaire*].¹⁸

A (12) mondatban a PRO a többes számú állítmányi főnévvel egyezik. A PRO ebben az esetben többes számban van, mivel kontrollálója/antecedense, a *they* névmás. A (13) mondatban az egyes számú alakkal egyezik, mivel antecedense a főmondat alanya, *he*.

Chomsky feltételezi a PRO jelenlétét határozói igeneves mondatokban is. Mind a főnévi igeneves, mind a határozói igeneves tagmondatok egy inflexió INFL fej alatt helyezkednek el. Ez azt jelöli, hogy az adott tagmondat finit vagy infinit. Ha INFL [+idő] jeggyel bír, úgy az

¹³ Radford 1999: 82.

¹⁴ Radford 1999: 84.

¹⁵ uo.

¹⁶ Az orosz terminológiában összetett névszói állítmányként szerepel (составное именное сказуемое).

¹⁷ uo.

¹⁸ Radford 1999: 85.

adott tagmondat alanya expliciten kifejezett, ha [-idő] jeggyel, akkor a PRO szerepel a kérdés szerkezetben (Chomsky 1981: 25).

(14) John thinks [that [PRO feeding himself] will be difficult].¹⁹

(15) [PRO finishing my work on time] is important to me.²⁰

Az üres kategóriák eltérő tulajdonságokkal bírnak. Az operátornyom például argumentumpozícióban áll és esetet is kap. Esetét az operátorpozícióban álló antecedense öröklí. A PRO ezzel szemben eset nélküli kormányzatlan üres kategória. A pro hangalak nélküli, de számmal, személlyel és esettel bíró személyes névmás.

A PRO és a nyom jelentős mértékben különböznek egymástól. A PRO-t kontrolláló elem független argumentum, amely rendelkezik szemantikai szereppel. A nyomot kötő elem azonban nem az (Chomsky & Lasnik 1995: 38).

(16) John expected [PRO to hurt himself].

(17) John was expected [t to hurt himself].²¹

A (16) mondatban *John* az *expected* alanya. A *John* által kontrollált elemnek önálló funkciója van a *hurt* alanyaként. A (17) mondatban azonban *John*-nak nincs önálló szemantikai szerepe azon kívül, amit a nyomától örököl a *hurt* alanyaként.

2.2 A PRO kategóriái: kötés, kontroll és esetadás

A PRO értelmezésében a K&K elmélet három modulja, a kötéselmélet, a kontrollelmélet és az esetadás játszik központi szerepet. Az alábbiakban ezeket az elméleteket kívánom áttekinteni.

A PRO referenciális azonosításával a kontrollelmélet foglalkozik. Azt az NP-t, amely meghatározza a mondat egy más elemének formáját és pozícióját kontrollálónak nevezzük. A PRO kontrollálója szerkezetenként és nyelvenként változó.

A kontrollelmélet szerint a PRO nem kaphat esetet és nem lehet kormányozva.²² Főnévi igenevet tartalmazó mondatok alanyaként azért szerepelhet, mert ezt a pozíciót nem kormányozza külső kormányzó (főlérendelt ige), és semmi nem ad neki esetet. A PRO kontrollálásának elvei hasonlóak az anaforák és antecedensük viszonyához. Egy főnévi igeneves tagmondat alanyi pozíciójában álló anafora kötheti a szomszédos tagmondat alanyát.

(18) John_i believes [himself_i to be clever].

(19) John tries [PRO to be clever].²³

¹⁹ Chomsky 1981: 57.

²⁰ Chomsky 1981: 77.

²¹ Chomsky & Lasnik 2001: 38.

²² Az X fejkategória akkor kormányozza a B csomópontot, ha B az X maximális bővítésén, XP-n belül helyezkedik el, és X és B között nincs határoló kategória. Határoló kategória: tematikus szerepet nem kapó maximális bővítések (Kiefer 1992: 54). Egy α csomópont akkor határoló kategória (barrier) egy β csomópont számára, ha α a) maximális bővítés, b) nem argumentuma valamely lexikális fejnek, c) β uralja (Kiefer 1992: 65).

²³ Chomsky & Lasnik 2001: 107.

A kötéselmélet a főnévi csoportok referenciaviszonyait vizsgálja. Ha egy α főnévi csoport köt egy β főnévi csoportot, akkor korreferensek, vagyis α meghatározza β szemantikai és grammatikai tulajdonságait, α vezérli β -t, valamint α és β azonos indexet viselnek. A kötéselmélet a főnévi csoportok három típusát különíti el: 1) az anaforák önálló referenciával nem bíró kifejezések (pl. a visszaható és kölcsönös névmások) 2) a személyes névmások rendelkeznek önálló referenciával, de egy másik főnévi csoporttól is kaphatják referenciájukat. 3) a referáló kifejezések mindig önálló referenciával bírnak. Az egyes főnévi csoportokra meghatározott kötéselvek vonatkoznak: az anaforáknak kötve kell lenniük kormányzó kategóriájukban, a személyes névmásoknak szabadnak kell lenniük kormányzó kategóriájukon²⁴ belül, a referáló kifejezéseknek pedig mindig szabadnak.

Az adott elem kötője (binder) nyelvenként parametrikusan változhat. Az angolban bármely kormányzó funkcionálhat kötőként, míg például a lengyelben csak az alany töltheti be ezt a szerepet (Chomsky & Lasnik 1995: 110).

A PRO-val kapcsolatos ellentmondások éppen a kötéselmélettel kapcsolatban merülnek fel. Mint az a táblázatból kiderül, a klasszikus felfogás (Chomsky 1981) a PRO-t egyidejűleg névmásként és anaforaként kezeli. Ugyanakkor a kötéselmélet elvei szerint az anaforának kötve, a névmásoknak pedig szabadon kell lenniük a kormányzási kategóriájukban. Ezzel logikai ellentmondásba ütközünk.

Bár az eset morfológiai kategória, mint már az üres kategóriák esetén utaltam rá, bizonyos esetekben nem rendelkezik fonetikai realizációval. A PRO esetében azonban nem csupán a morféma lesz nulla, hanem a t_0 sem realizált fonetikailag.

Az esetfilter (case filter) kimondja, hogy minden fonetikailag realizált NP-nek rendelkeznie kell (absztrakt) esettel. Chomsky K&K elméletében abból indult ki, hogy az eseteadás legfőbb szintaktikai feltétele a kormányzás. Mivel a PRO-nak kormányzatlanak kell lennie, ezért a PRO nem rendelkezhet esettel (Chomsky & Lasnik 1995: 108). Ugyanakkor, ha abból indulunk ki, hogy a személyes névmások rendelkeznek esettel, akkor a PRO-nak is kell esetet kapnia.

A főnévi igeneves szerkezetek expliciten megjelenő alanya például tárgyesetben áll.

(20) I want [them to be officers].²⁵

Chomsky eredeti elgondolása szerint (1995) a PRO nulla esettel rendelkezik, amit a főnévi igenév *to*-ja ellenőriz. A nulla eset az alany nominativusához hasonlóan a SPEC-fej pozícióban képződik. Infinitív kifejezések esetén INFL nem rendelkezik sem T, sem Agr jeggyel, így INFL nulla esetet ellenőriz. Hasonlóan viselkedik a gerundív kifejezések Ing feje, amely szintén nulla esetet ad. (Chomsky & Lasnik 1995: 120). A (20) példában a tárgy eset úgynevezett kivételes eseteadás (exceptional case marking) során kívülről, a főmondat tranzitív igéjétől (*want*) származik.

Az esetelmélet szempontjából a PRO-val kapcsolatban Chomsky eredeti elgondolása mellett a gazdagabb morfológiával rendelkező orosz példák vizsgálata további feltételezések kialakulásához vezetett. Ennek megfelelően a következő részekben áttekintem a PRO megjelenését az oroszban, illetve bemutatom, milyen módszerekkel próbálták ennek az üres kategóriának az eseteadási tulajdonságait vizsgálni.

²⁴ Kormányzó kategória: α kormányzó kategóriája az a legkisebb mondat vagy főnévi csoport, amely mind α -t, mind α kormányzóját tartalmazza.

²⁵ Chomsky & Lasnik 1995: 119.

3 A PRO megjelenése az oroszban

Az előző pont angol példáihoz hasonlóan az oroszban is jelen vannak a szintaktikai üres kategóriák, a nyom (21), a pro (22), valamint a PRO (23):

(21) Что Маша хочет, [CP чтобы [Иван купил t]]?

(22) про хочу [CP PRO пойти домой].

(23) Приятно [CP PRO гулять в парке].²⁶

A PRO megjelenésének feltételei nyelvenként parametrikusan változnak. Az oroszban nem finit igei állítmányt tartalmazó szerkezetekben nem állhat „hagyományos”, fonetikailag kifejezett alany, az infinitivuszos szerkezetek dativusi alanyát leszámítva.²⁷ Ennek megfelelően ezekben a konstrukciókban számos érv alapján feltételezzük a PRO fonetikailag üres alany meglétét. Tyesztyelec tekinti át részletesen azokat a nyelvi bizonyítékokat, amelyek ennek az üres kategóriának a jelenlétére utalnak.

Az oroszban a melléknévi igeneves szerkezetekben található a PRO antecedense az adott szerkezetet kormányzó NP, határozói igenevek esetén pedig a főmondat alanya.

(24) [NP [PRO_i рассерженный на меня] человек_i]

(25) [PRO_i Рассердившись на меня], он_i ушел.²⁸

A referenciális viszonyok bonyolultabb, nyelvenként különböző képet mutatnak a főnévi igeneves szerkezetek esetében.

A főnévi igeneves szerkezetekben Tyesztyelec négy érvet sorakoztat fel a PRO bizonyítására.

1. Az alany meglétére utal a kölcsönös és visszaható névmások (*сам, себя, свой, друг друга*) viselkedése. Ezeknek a névmásoknak az antecedense az őket tartalmazó minimális tagmondat alanya. Ennek megfelelően, amennyiben a főnévi igenevet tartalmazó tagmondatban nem feltételeznék egy fonetikailag üres alany meglétét, amely a visszaható és kölcsönös mondatok antecedenséül szolgál, úgy ezek a szerkezetek nem lennének grammatikusak.

(26) Я попросил Ивана [CP PRO_i сходить за своим_i фотоаппаратом].²⁹

2. A PRO meglétére utal az összetett névszói állítmányok viselkedése a főnévi igeneves szerkezetekben. Ezeknek az állítmányoknak a főnévi, illetve melléknévi része nemben és számban egyezik az adott tagmondat alanyával. Az egyeztetés csak akkor jöhet létre, ha az adott tagmondatban szerepel egy azt kiváltó alany.

(27) Петр I велел дворянам [CP PRO стать европейцами].³⁰

²⁶ Franks 1995: 291.

²⁷ Dativusi alany infinitivuszos szerkezetekben pl.: *Мне позвонить вам? Нам делать нечего.*

²⁸ Tyesztyelec 2001: 288 Az alsó indexben található „i” a korreferenciális viszonyokat jelöli.

²⁹ Tyesztyelec 2001: 272.

³⁰ Tyesztyelec 2001: 273.

Amennyiben nem feltételeznénk a főnévi igeneves tagmondatban egy önálló alany meglétét, az egyeztetés két alapszabálya is sérülne. Egyrészt az egyeztetés kontrollálója másik tagmondatban, a főmondatban helyezkedne el. Másrészt az állítmány névszói része nem az alannal egyezne.

3. A főnévi igeneves szerkezetekben az eszköz esetben álló főnevek és melléknevek (névszói állítmányok) viselkedése is egy, a tagmondatban álló alany meglétére mutat. A névszói állítmányok egyeztetése a lokalitás elvét követi, vagyis számban és nemben egyeznek tagmondatuk alanyával vagy tárgyával.

(28) Бонапарт приказал артиллеристам [CP PRO открыть огонь первыми].³¹

4. A határozói igeneves szerkezetek megkívánják alanyuk egyezését annak a tagmondatnak az alanyával, amelybe be vannak ágyazva. A főnévi igeneves szerkezetbe beágyazott határozói igeneves konstrukció nem lenne grammatikus, ha nem feltételeznénk az infinitívuszos szerkezetben egy alany meglétét.

(29) Я попросил их [[CP PRO уходя, [CP PRO выключать свет]].³²

Ennek megfelelően határozói igeneves szerkezetekben is szerepel a PRO:

(30) [PRO Вернувшись домой один], Иван сразу лег спать.³³

A főnévi igeneves szerkezetekben felsorolt első három argumentum alapján a melléknévi igeneves szerkezetekben is feltételezhetjük a PRO meglétét.

(31) Я вижу девушку, [CP PRO рассматривающую себя в зеркале].

(32) Мы взяли интервью у Банди, [CP PRO бывшего помощником Кеннеди].

(33) Удача ждала золотоискателей, [CP PRO пришедших первыми].³⁴

A fent említett példákban a PRO-nak minden esetben van antecedense. Amennyiben azonban nincs, úgy általános vagy határozatlan referenciával rendelkezik. Ezekben az esetekben ún. önkényes kontrollról beszélünk, amelyben a PRO nem és szám kategóriája a vélt antecedenshez igazodik.

(34) PRO курить – здоровью вредить.

(35) PRO стучающему откроют.

(36) PRO разговаривая с потерпевшим, надо проявлять тактичность.³⁵

³¹ Tyesztyelec 2001: 274.

³² Tyesztyelec 2001: 275.

³³ Tyesztyelec 2001: 296.

³⁴ Tyesztyelec 2001: 278.

³⁵ Tyesztyelec 2001: 288.

3.1 PRO kategóriái a mai oroszban

Az oroszban a tradicionális K&K elmélet által vizsgált angollal szemben az absztrakt eset nem csupán a névmási rendszerben nyer explicit kifejeződést, hanem az egyéb névszókon is. Ennek megfelelően több lehetőséget biztosít a PRO esetjegyének vizsgálatára.

A PRO esetjegyeinek vizsgálatával az oroszban Franks (1995) és Tyesztyelec (2001) foglalkozott. Mindketten úgy vélték, hogy a PRO grammatikai tulajdonságai kontrollálóján keresztül mutatkoznak meg. Franks szerint az orosz nem finit predikátumot tartalmazó szerkezetek vizsgálata arra mutat, hogy bár a PRO nem rendelkezik esettel, ugyanakkor a PRO képes esetközvetítésre (Franks 1995: 225). Tyesztyelec viszont ugyanezen konstrukciók vizsgálata során azt feltételezi, hogy ahhoz, hogy a PRO tudjon esetben történő egyeztetést kontrollálni, magának is rendelkeznie kell esettel (Tyesztyelec 2001: 298).

Tyesztyelec és Franks a PRO tulajdonságainak vizsgálata során azonos feltételezésből indulnak ki: mivel a PRO helyén hagyományos alany nem állhat, ezért tulajdonságait olyan szófajok segítségével kell vizsgálni, amelyek antecedens meglétét követelik meg, amelynek a grammatikai jegyeit magukra veszik.

Horstein és Lightfoot (1987) elmélete szerint a PRO egy ellentmondásos elem, amely vagy anaforikus, vagy pronominális.³⁶ Az ellentmondásos jelleg miatt kétféle PRO, egy anaforikus, valamint egy pronominális meglétét feltételezik. Az anaforikus PRO kormányzott, ezért egyeztetési viszonyba léphet antecedensével, és képes például esetet közvetíteni. A pronominális PRO nem kormányzott pozíciókban szerepel.

A „hasított PRO” megléte nyelvspecifikus tulajdonságnak tűnik. Az angolban a PRO-nak kötelezően kormányzatlanoknak kell lennie, vagyis csak pronominális PRO-t találunk.

(37) [PRO to leave now] would bother Fred.

(38) John said that [PRO leaving now] would be silly.³⁷

A fenti példákban szereplő PRO-k kormányzatlanok. A (37) mondat esetén a PRO az alanyi tagmondatban helyezkedik el, így nincs lexikai fej, amely kormányozhatná. A (38) mondatban a *that* kötőszó blokkolja a tagmondatot a külső kormányzótól.

Azokban az esetekben, ahol az egyébként az alanyi pozícióban a PRO-t megkövetelő főnévi igeneves szerkezetek valamely külső igétől kormányzottak, az angolban explicit névmás jelenik meg tárgyesetben, a PRO megjelenése pedig nem lehetséges.³⁸

(39) People believed [him to be innocent].³⁹

Az oroszban is találunk hasonló példákat:

(40) Министр пригласил журналистку, [CP чтобы PRO дать ей интервью].⁴⁰

³⁶ Ezt az elgondolást hasított PRO-rendszernek (split PRO system) nevezik.

³⁷ Franks 1995: 241.

³⁸ Az angolban léteznek ún. kivételes esetadásra képes igék (ECM verbs). Ide tartoznak például a *believe* típusú igék.

³⁹ Chomsky & Lasnik 1995: 87.

⁴⁰ Tyesztyelec 2001: 326.

A fenti példában a mondatbevezetőben elhelyezkedő *чтобы* kötőszó blokkolja a kormányzást. Franks (1995: 248) azonban azzal érvel, hogy az oroszban találhatunk példát az anaforikus, vagyis kormányzott PRO létezésére is.

(41) Иван принял решение [PRO прийти на вечер один].⁴¹

Franks úgy véli, a PRO kontrollálójának nem és szám jegyeit veszi magára. A PRO ezeket a jegyeket „átengedi” magán, rajta nem jelennek meg, és közvetíti őket az állítmány felé. Ebből a szempontból az oroszban a PRO viselkedése a *кто, что* vonatkozó névmásokéhoz hasonlít, amelyek szintén közvetítik a jelölt főnév nem és szám kategóriáját a vonatkozó mellékmondat állítmánya felé.⁴²

Franks a főnévi igeneves szerkezetek PRO alanyát az ún. állítmányi melléknevek, valamint – Tyesztyelechez hasonlóan – a névmási kvantorok (Franks terminológiájában szemipredikátumok) segítségével vizsgálja (Franks 1995: 220).

Az állítmányi melléknevek három módon képesek tükrözni az általuk predikált NP tulajdonságait: 1. egyezhetnek az NP összes pronominális jegyében, az esettel együtt 2. egyezhetnek az NP-vel az eset kivételével minden jegyben, maguk pedig más esetet kapnak valamilyen más mechanizmus segítségével 3. az eset kivételével minden jegyben egyezhetnek a predikált NP-vel, maguk pedig eset nélküli alakban jelenhetnek meg.

Franks szerint a teljes alakú predikatív melléknevek „rövid mondatot” (small clause-t) alkotnak, amelyben PRO alany szerepel. Ez a rövid mondat szintaktikai funkcióját tekintve a határozóhoz hasonlít, mivel kapcsolódik a VP-hez, így az ige kormányozza. Az adott helyzetben a PRO anaforikus jellegű, kormányzott lesz.

(42) [CP[IP Иван [VP [VP пришел домой] [AP^{max} PRO [AP пьяный / пьяным]]]]]

(43) [CP[IP Я [VP [VP встретил своего друга] [AP^{max} PRO [пьяным / AP пьяного]]]]]⁴³

A predikatív melléknevek példája azt a megfigyelést támasztja alá, hogy alanyi kontroll esetén a predikatív melléknév állhat opcionálisan alanyesetben vagy eszközesetben, míg tárgyi kontroll esetén tárgyesetben vagy eszközesetben.

Főnévi igeneves szerkezetek esetén azonban kötöttebb lesz az esetközvetítés:

(44) Иван не хочет [прийти домой пьяный / пьяным].

(45) Я попросил Ивана [не приходите пьяным / *пьяного].⁴⁴

Az esetközvetítés szempontjából Franks lényegében ugyanarra az eredményre jut, mint Tyesztyelec, vagyis az esetátadást akadályozhatja:

1. Ha a PRO antecedense nem az alany, vagy nem egy expliciten kifejezett NP:

(46) Я попросила Веру [PRO пойти одной].

⁴¹ Franks 1995: 248.

⁴² Az orosz vonatkozó névmások viselkedését az alábbi szerkezetek érzékeltetik: *парень, кто стоял впереди, девушка, кто стояла впереди, ребята, кто стояли впереди.*

⁴³ Franks 1995: 225.

⁴⁴ Franks 1995: 222.

(47) Невозможно [PRO перейти этот мост самому].⁴⁵

2. Illetve, ha határoló kategória (NP vagy mondatbevezető) áll a tagmondatok határán:

(48) Иван не понимает [_{NP} мое желание [PRO идти на вечер одному]].⁴⁶

Franks a nominativust közvetítő PRO-kat azzal magyarázza, hogy ezek alanyi kontrollszerkezetekben fordulnak elő, amelyekben a PRO-t a főmondat igéje kormányozza.

Tyesztyelec szerint az oroszban a PRO tulajdonságai egy szűk szófaj, a kvantoriális névmások (сам, один, весь, оба) segítségével vizsgálhatók. Ennek a szófajnak a szintaktikai tulajdonságai speciálisak, mivel könnyen elválnak a jelzett főnévtől, és csatlakoznak az igei csoporthoz.⁴⁷ A kvantoriális névmások az oroszban szerepelhetnek nominativusban olyan szerkezetekben, amelyben más szófajú elemek használata nem lehetséges ebben az esetben: a határozói, főnévi igeneves és melléknévi szerkezetekben. A kvantoriális névmásokkal tehát vizsgálhatjuk a PRO-t tartalmazó szerkezeteket, figyelembe véve a következőket:

1. A kvantoriális névmás nem része az alanyi NP-nek, ezért olyan szöveggörnyezetben is fel-lephet, ahol nincs alany;

2. A névmási kvantorok grammatikai tulajdonságaikat – így esetüket is – tekintve egyeznek azzal az NP-vel, amelyre tartalmilag vonatkoznak.

(49) Он ездит туда сам.

(50) Ему это нравится самому.

(51) Я Ивану об этом рассказывал самому.⁴⁸

Tyesztyelec továbbá feltételezi, hogy ahhoz, hogy a kvantoriális névmások esettel rendelkezzenek, az adott tagmondat alanyának – vagyis esetünkben a PRO-nak – is rendelkeznie kell esettel.⁴⁹ A főnévi igeneves szerkezetek esetén Tyesztyelec a kvantoriális névmások viselkedését kontrollálójuk jellemzői alapján vizsgálja. Az oroszban kontrollálóként léphet fel az alany, valamint a tárgy.

A főnévi igeneves szerkezetek alanyi kontrollja esetén mind a lebegő kvantorok, mind a PRO antecedense – a főmondat alanya – nominativusban állnak, ami arra utal, hogy a PRO is ezzel az esettel rendelkezik.

(52) Мои знакомые хотели [PRO_{Nom} прийти все].

(53) Лена пообещала [PRO_{Nom} больше не ездить туда одна].⁵⁰

(54) Лена собиралась [PRO_{Nom} посмотреть выставку сама].⁵¹

⁴⁵ Franks 1995: 223.

⁴⁶ Franks 1995: 236.

⁴⁷ Ezek a kvantorok más nyelvekben is léteznek, lebegő kvantoroknak (floating quantifiers) is nevezik őket. Az angolban pl.: *All the boys left*. Illetve *The boys all left*.

⁴⁸ Tyesztyelec 2001: 297.

⁴⁹ A felsorolt példákban éppen ezért alsó indexben jelzem PRO feltételezett esetét.

⁵⁰ Tyesztyelec 2001: 299.

⁵¹ Tyesztyelec 2001: 300.

Nem alanyi kontroll esetén, illetve ha a tagmondatok határán az esetközvetítést valamely határoló kategória gátolja, a PRO dativust kap.

- (55) Лена просила мужа [PRO_{Dat} не ходить ночью одному].
 (56) Отец уговорил Ивана [PRO_{Dat} не вмешиваться в конфликт самому].
 (57) Мы должны найти способ [PRO_{Dat} выжить самим].
 (58) Мы ушли, чтобы [PRO_{Dat} самим не принимать участия].⁵²

Az orosz példák vizsgálatából kiderül, hogy bár a PRO kontrollálói nyelvspecifikusak, az oroszban az angolhoz hasonlóan alanyi és tárgyi kontroll jelenik meg.

A K&K elmélet keretein belül két felfogást ismerhettünk meg a PRO esetjegyeit illetően a mai oroszban. Tyesztyelec véleménye szerint a PRO a többi névmáshoz hasonlóan minden esetben rendelkezik esettel. Franks álláspontja szerint a PRO nem rendelkezik esettel, csupán közvetíti azt. Az esetadás feltétele Chomsky kiinduló munkájában a kormányzás. Bár az oroszban esetenként létezik kormányzott PRO, a Tyesztyelec által idézett példák vagy kormányzatlan PRO-t tartalmaznak, vagy az esetadást egyébként is blokkoló határozó kategóriát. Ennek ellenére Tyesztyelec a kormányzott PRO-t tartalmazó példák alapján az esetjegyeinek meglétét minden PRO alanyt tartalmazó struktúrára kiterjeszti. A két fentebb bemutatott felfogás közül tehát a Franks által képviselt felfogás tűnik elfogadhatónak, vagyis feltételezhetjük, hogy a PRO nem rendelkezik esettel, de képes annak közvetítésére.

4 A PRO használata az óorosz igeneves szerkezetekben

A PRO alany meglétét az óoroszban mindeddig nem vizsgálták, holott meglétére az óorosz igeneves szerkezetekben is találhatunk érvet. Az óorosz *сѧ* visszaható névmás megkövetelte – az angolhoz és modern oroszhoz hasonlóan – az óoroszban is a vele egy tagmondatban elhelyezkedő alany meglétét. Ennek megfelelően például a főnévi igeneves szerkezetekben az óoroszban is PRO alany szerepel.

- (59) и на Рожни поли не могоша [PRO сѧ бити]. (311)⁵³
 Conj. Prep. N.Loc.sg. N.Loc.sg. Partic. V.Aor.pl.3. Pron.Acc. V.Inf.
 „És a Rozsi mezőn nem tudtak megütközni”
- (60) и ворогы люѣ Олговичѣ то хочю [PRO сѧ бити]. (321)
 Conj. N.Nom.pl. Pron.Nom.pl. N.Nom.pl. Pron.Acc.sg.neutr. V.Pres.sg.3. Pron.Acc. V.Inf.
 „Az ellenségeimmel, Olgovicsékkal akarok megütközni.”
- (61) Ростиславѣ же снѣ Гюргевѣ с Гюргемь съ Ярославомь
 N.Dat.sg. Partic. N.Dat.sg. N.Dat.sg. Prep. N.Instr.sg. Prep. N.Instr.sg.
 не дадѣшию [PRO сѧ мирити]. (325)
 Partic. Part.Pres.Act.Dat.sg.masc. Pron.Acc. V.Inf.
 „Rosztyiszlavnak pedig, Gjurg fiának nem sikerült kibékülni Gjurggal és Jaroszlavval.”

⁵² Tyesztyelec 2001: 298.

⁵³ Az óorosz példák a Szuzdali krónika szövegéből származnak. A zárójelben feltüntetett szám a Karszkij (1926/1967) kiadása szerinti lapszámot jelöli.

Az óorosz nyelvben az igeneves konstrukciók alanyát illetően különbözött a helyzet a mai nyelvállapottól. A következőkben bemutatom, mennyiben tértek el az óorosz participiumos szerkezetek a mai nyelvállapottól.

Az óorosz nyelvben formailag az igenevek öt típusa különíthető el: cselekvő jelen és múlt idejű, szenvedő jelen és múlt idejű, valamint az *-l-* képzős cselekvő múlt idejű igenevek. Mivel az utolsó típus formai szempontból eltér az első négy típustól, ezért elemzésemben nem térek ki az *-l-* képzős igenevek vizsgálatára.

A múlt és jelen idejű cselekvő és szenvedő melléknévi igenevek funkcionálisan a mai orosz nyelvi formáknál nagyobb sokszínűséget mutattak. Betölthettek jelzői, predikatív, határozói és szubsztantív funkciót. Az óoroszban a határozói igenév szófaji kategóriája még formálódott, formailag a melléknévi igenevek segítségével fejeződött ki. A participium azonban a mai orosztól eltérően nemben, számban és esetben egyezett a szerkezet alanyával.

Chomsky szerint a melléknévi és határozói igeneves mondatok funkcionálisan teljes egésszeknek tekinthetők, mivel bármely más mondathoz hasonlóan tartalmazzák a predikátum által megkívánt összes argumentumot (Chomsky 1986).

A PRO alany szempontjából a jelen tanulmányban a határozói funkciót betöltő igeneves struktúrákat vizsgálom. A határozói funkciójú melléknévi igenevek az alábbi három típusú szerkezetben fordulnak elő:⁵⁴

(62) **И** **ВНИ** **УСЛЫШАВШЕ** **ВЪЗВРАТИШАСЯ** **ВОЛОДИМЕРЮ** (402)
 Conj. Pron.Nom.pl.3. Part.act.praet.Nom.pl. V.Aor.pl.3. N.Dat.
 „Ők pedig meghallván, visszatértek Vlagyimirba.”

(63) **ОН** **ЖЕ** **НЕ** **ЗДЪМАВЪ** **С** **МЪЖИ** **СВОИМИ** **И**
 Pron.Nom.sg.3.masc. Partic. Partic. Part.act.praet.Nom.sg.masc. Prep. N.Instr.pl. Pron.Instr.pl. Conj.
З **ДЪТМИ** **И** **С** **ПОЛОВЦИ** **А** **СЪ** **ВОРОТИСЯ** **ОПАТЬ** (341)
 Prep. N.Instr.pl. Conj. Prep. N.Instr.pl. Conj. Pron.Nom.sg.masc. V.aor.sg.3. Adv.
 „Ő pedig nem gondolván embereivel, gyermekeivel és a polovecekkel, maga ismét visszafordult.”

(64) **И** **ПОСЛАВЪ** **КО** **АНДРЪЕВИ** **К** **ГЮРГЕВИЮ** **РОСТОВЪ**
 Conj. Part.act.praet.Nom.sg.masc. Prep. N.Dat.sg. Prep. N.Dat.sg. N.Dat.
И **ПРОСИ** **Ъ** **НЕГО** **ДЩЕРИ** **ЗА** **СВОЕГО** **СЫНОВЦА** **ЗА**
 Conj. V.Aor.sg.3. Prep. Pron.Gen.sg.3.masc. N.Acc.sg. Prep. Pron.Acc.sg.masc. N.Acc.sg. Prep.
СЪОСЛАВА (350)
 N.Acc.
 „Elküldvén Andrej Gjurgevicshez Rosztovba, megkérte tőle a lányát a fia, Szvjatoszlav számára.”

A (62) példa szerinti szerkezetekben expliciten kifejezett nominativusi alanyt találunk, a (63) példa által szemléltetett konstrukciókban expliciten kifejezett dativusi alany áll, míg a (64) típusú struktúrákban – a mai nyelvállapothoz hasonlóan PRO alanyt találunk.

Ennek megfelelően az óoroszban a mai oroszhoz hasonlóan a határozói funkciójú igeneves struktúrák VP alapra vezethetők vissza. Ugyanakkor kiterjesztésük a (62) és (64) példa alap-

⁵⁴ A tanulmány során használt példák az 1377-ben keletkezett Laurentiusi évkönyvből származnak. Az évkönyv hibrid óorosz és orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelven íródott, amely alkalmas az orosz nyelv diakrón vizsgálatára.

ján a mai nyelvallapottól eltérően CP-nek tekinthető, mivel mondatbevezető pozíciójukban szerepelhet kötőszó.

Más részük, ahogy a (64) példamondat szemlélteti, maximális kiterjesztésüket tekintve AdvP-k, a következő szerkezettel:

[_{AdvP} [_{Adv} –uš-, –juš-, –aš, –jaš/–v-/–m-/ –n-,–t-] [_{VP} V NP ...]]

A mai nyelvallapothoz hasonlóan ezekben az expliciten kifejezett alannal nem rendelkező igeneves szerkezetekben PRO alany meglétét feltételezzük. Ennek a PRO-nak a jegyeiről annyit tudhatunk, hogy ezeket a mellékmondatokat nem kormányozhatja a főmondat finit igei predikátuma, mivel ezek a mellékmondatok nem argumentumok, hanem csupán adjunktumok. Ebből fakadóan a PRO anaforikus lesz, amelyet a főmondat alanya kontrollál.

Mint már fentebb utaltam rá, az explicit alannal rendelkező határozói szerepet betöltő participiumos szerkezetek CP-nek, tagmondatoknak tekinthetők. Az alany kifejeződhet bennük nominativusban, valamint dativusban.

A dativusi alanyt tartalmazó dativus absolutus⁵⁵ szerkezet az óorosz nyelv igenévi konstrukcióinak egyike. A szerkezet egy dativusi alanyból, és a mellette álló, vele nemben, számban, esetben egyeztetett igenévből épül fel.

Funkcionálisan a DA konstrukciók határozói (pl. időhatározói, célhatározói) mellékmondatok szerepét töltik be.

(65) **В** **ЛѢ** **Г** **Х** **ІІГ** **СЪДАЩЮ** **ЯРОСЛАВЪ** **КНАЗЮ**
 Prep. N.Acc. Num.Acc. Part.act.pres.Dat.sg.masc. N.Dat. N.Dat.sg
ИЗАСЛАВИЮ **В** **КЪИЕВѢ** **ЪХА** **НА** **НЬ** **ИЗЪЪЗДОМ**
 N.Dat. Prep. N.Loc. V.Aor.sg.3. Prep. Pron.Acc.sg. N.Dat.

УЕРНИГОВЬСКЪИ **КНАЗЬ** **СЪРОСЛАВЪ** (366)
 Adj.Nom.sg.masc. N.Nom.sg. N.Nom.

„A 6683. évben miközben Jaroszlav Izjaszlavics fejedelem Kievben uralkodott, Szvjatoszlav Csernyigovi fejedelem rátámadt.”

(66) **ПРИВЪГШЮ** **ЖЕ** **ЮМОУ** **В** **ПЕРЕМЫШЛЬ** **ПОУА**
 Part.act.praet.Dat.sg.masc. Partic. Pron.Dat.sg.masc. Prep. N.Acc. V.Aor.sg.3.

СЛАТИСА **Г** **КОРОЛЕВИ** **МИРА** **ПРОСА** (337)
 Inf. Prep. N.Dat.sg. N.Gen.sg. Part.act.pres.Nom.sg.

„Elmenekülve Peremislbe, elkezdett követeket küldeni a királynak, békét kérvén.”

Ugyanakkor az igeneves szerkezetekben azonos funkcióban felléphet nominativusi alany is.

(67) **И** **ВСИ** **БОЛАРЕ** **ХОТАЩЕ** **СВОЮ** **ПРАВДУ** **ПОСТАВИТИ** **НЕ**
 Conj. Pron.Nom.pl. N.Nom.pl. Part.act.pres.Nom.pl. Pron.Acc.sg.fem. N.Acc.sg. Inf. Partic.

ХОТАХУ **СТВОРИТИ** **ПРАВДЫ** **БЖЬА** (378)
 V.Imperf.pl.3. Inf. N.Acc.pl. Adj.

„És minden bojár a saját rendjét akarta bevezetni, és nem akarták az isteni rendet betartani.”

⁵⁵ A továbbiakban DA.

(68)	И	ПРИШЕДШЮ	МНѢ	РАДЪ	БЫ	ИЗАСЛАВЪ
	Conj.	Part.act.praet.Dat.sg.masc.	Pron.Dat.sg.masc.	Adj.Nom.sg.masc.	V.Aor.sg.3.	N.Nom.
	И	СТВОРИ	УБѢДЪ	ВЕЛИКЪ	(320)	
	Conj.	V.Aor.sg.3.	N.Acc.sg.	Adj.Acc.sg.masc.		
	„Miután megérkezett, Izjaszlav örült és nagy ebédet rendezett.”					

A két állapot közül, a dativusi alanyra könnyebb magyarázatot találni. Mivel az oroszban főnévi igeneves szerkezetekben is előfordulhatnak explicit dativusi alanyok⁵⁶, a dativus absolutus-struktúrák alanyai ezek segítségével magyarázhatók. Feltételezhetően a tagmondat feje egy INFL(exiós) csomópont. Az alany INFL' testvércsomóponti pozíciójában helyezkedik el, itt történik a dativusi esetadás. Ez a pozíció a „V” testvércsomópontja pozíció általánosításaként fogható fel, ami szerkezetileg a részeshatározó/indirekt tárgy helye. Franks feltételezi, hogy az alany ezekben a nem finit tagmondatokban szerkezeti pozíciója miatt kap dativust.

A DA szerkezetek alanya ugyanazokkal a szemantikai szerepekkel rendelkezik, mint a kanonikus alanyok.

Ugyanakkor a nominativusi alanyt tartalmazó szerkezetekre nem kapunk magyarázatot. Feltételezhetően ezek az igeneves tagmondatok is egy INFL fej csomópontra vezethetők vissza, amely tartalmazza az idő (Tense) és AGR egyeztetési jegyeket. A finit mondatok mintájára az alanyi NP az alanyesetét INFL SPEC-fej pozíciójában kaphatná. Ez az állapot azonban csupán akkor áll fenn, ha a tagmondat finit, vagyis INFL tartalmaz mind AGR, mind pedig T jegyet. Az igeneves tagmondatok azonban csupán AGR jegyel rendelkeznek. Önálló T jegyük nincs, hiszen nem rendelkeznek független időreferenciával. T jegyük aspektusuk és a főmondat T jegyének kölcsönhatásából fakad.

Feltételezhető, hogy a nominativusi alanyt tartalmazó igeneves szerkezetek megléte az óoroszban egy átmeneti nyelvállapotot takar, amelyben az INFL fejkategóriát felépítő funkcionális kategóriák (T, AGR, valamint az Asp) még alakulóban voltak.

5 Összefoglalás

Tanulmányomban megkíséreltem bemutatni a PRO üres elem használatát valamint grammatikai jegyeit Chomsky angol alapú felfogásán túllépve, továbbgondolni a modern oroszban Franks és Tyesztyelec elméletét, valamint összevetni a mai orosz és az óorosz nyelvállapotot. A fent bemutatott elméletek és ezek modern- és óoroszra kiterjesztett vizsgálata az alábbi következtetések levonását tették lehetővé:

1. Chomsky elméletében a PRO esetjegyeivel kapcsolatban elméletében azt feltételezi, hogy bár a PRO névmás, nem rendelkezik esettel, hiszen kormányzatlan pozícióban helyezkedik el, ami kizárja az esetadás lehetőségét. Az orosz példák vizsgálata azonban a PRO grammatikai jegyeinek kiterjedtebb jellegét mutatja. Mind Franks, mind Tyesztyelec vizsgálata arra engednek következtetni, hogy a PRO bizonyos névmási jegyekkel (szám, nem) rendelkezhet, hiszen a PRO-t tartalmazó tagmondatokban ezek mind a kvantoriális névmások, mind a predikatív melléknevek esetén azonosíthatók voltak.
2. Az esetet az egyéb névmási jegyeiktől külön kell kezelnünk a PRO-nál. Tyesztyelec elgondolása arról, hogy a PRO maga is rendelkezik esettel hibás, mivel ellentmond az

⁵⁶ *Ему жаль эту девушку. Мне было легко говорить по русски.*

esetadás azon feltételének, hogy csak kormányzott, tematikus szereppel bíró összetevők rendelkezhetnek esettel.

3. Az óorosz igeneves struktúrák vizsgálata azt mutatta, hogy a szerkezetek egy része a modern nyelvéllapothoz hasonlóan tartalmazott PRO alanyt. Más részük viszont a mai nyelvéllapottól eltérően explicit nominatívusi, vagy datívusi alanyt tartalmazott. A PRO alannyal álló névmási kvantorok, valamint melléknévi rövid mondatok datívus/nominatívus esetének váltakozásához Franks által kínált konfigurációs magyarázat sikerrel alkalmazható a datívus absolutus-szerkezetek kezeléséhez. Ugyanakkor, a nominatívusi alanyt, valamint a datívuszi alanyt tartalmazó struktúrák viszonyára nem kapunk magyarázatot.

Irodalom

- Ahmanova, O. Sz. [Ахманова, О. С.](1969): *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская энциклопедия.
- Bally, C. [Балли, Ш.](1932/2001): *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. (Linguistique générale et linguistique français. Paris 1932. ford.) Москва: УРСС.
- Bloomfield, L. (1933): *Language*. New York: Henry Holt & Co.
- Chomsky, N. (1965): *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge (MA): MIT Press.
- Chomsky, N. (1981): *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris Publications.
- Chomsky, N. (1986): *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*. New York: Praeger.
- Chomsky, N. & Lasnik, H. (1995): The Theory of Principles and Parameters. In: Chomsky, N. (ed.): *The Minimalist Program*. Cambridge & Massachusetts: MIT Press, 13-127.
- Kiefer F. (szerk.)(1992): *Strukturális magyar nyelvtan. I. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Franks, S. (1995): *Parameters of Slavic Morphosyntax*. New York & Oxford: OUP.
- Fromkin, V. (2003): *Linguistics: Introduction to Linguistic Theory*. Malden (MA): Blackwell Publishing.
- Galkina-Fedoruk, E. M. [Галкина-Федорук, Е. М.] (1958): *Безличные предложения в современном русском языке*. Москва: МГУ.
- Horstein, N. & Lightfoot, D. (1981): „Introduction”. In: Horstein, N. & Lightfoot, D. (eds.): *Explanation in Linguistics*. London: Longmans, 9-31.
- Karszkij, E. F. (szerk.)[Карский, Е. Ф.](1926/1967): Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку. In: *Полное собрание русских летописей* т. I. Москва, 290-491.
- Lomonosov, M. V. [Ломоносов, М. В.](1952): *Российская грамматика – Полное собрание сочинений*. Т. 7. Труды по филологии. 1739-1758. Москва, Ленинград: Издательство Академии Наук СССР.

- Melcsuk, I. A. [Мельчук, И. А.](1995): *Русский язык в модели «смысл <=> текст»*. Москва & Вена: Школа «Языки русской культуры», Венский славистический альманах XXVIII.
- Novikov, L. A. [Новиков, Л. А.](2001): *Современный русский язык*. Санкт-Петербург: Издательство «Лань».
- Ovszjanyiko-Kulikovszkij, D. N. [Овсяннико-Куликовский, Д. Н.](1900): Из синтаксических наблюдений: к вопросу о классификации бессубъектных предложений. In: *Известия Отделения Русского Языка и Словесности Императорской Академии Наук* 5, 1146-1186.
- Radford, A. (1999): *Syntax. A minimalist introduction*. Cambridge: CUP.
- Rizzi, L. (1982): *Issues in Italian Syntax*. Dordrecht: Foris.
- Sahmatov, A. A. [Шахматов, А. А.](1941/2001): *Синтаксис русского языка*. Москва: УРСС.
- Tyesztyelec, J. G. [Тестелец, Я. Г.](2001): *Введение в общий синтаксис*. Москва: РГГУ.
- Valgina, N. Sz. [Валгина, Н. С.](1973): *Синтаксис современного русского языка*. Москва: Издательство «Высшая школа».